

ІННОВАЦІЙНИЙ ФАКТОР У ПІДВИЩЕННІ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПРОМИСЛОВОСТІ УКРАЇНИ

Чижев С.В.

Рада по вивченню продуктивних сил України НАН України

В умовах відкритої ринкової економіки на перший план впливають інноваційні показники, які в першу чергу характеризують зв'язок її виробничого сектору з окремими видами ринків та орієнтацію на внутрішній та зовнішній попит. Мається на увазі потенційні і загальні можливості забезпечувати експорт товарів, виробляти імпортозаміщуючу продукцію і інші види інноваційної конкурентоспроможної продукції.

Визначальним показником є співвідношення функціонуючих технологічних укладів. На теперішньому етапі розвитку технологічна структура економіки країни представлена III, IV і V укладами. В останні роки вона погіршилась: при збільшенні питомої ваги традиційного третього укладу скоротилась частка новітніх інноваційних технологій, що гальмує просування країни на шляху до постіндустріального суспільства. Ці процеси відбуваються на фоні суттєвих змін на світових ринках, основними особливостями яких стають зростаюче насичення науково-інноваційним продуктом (ідеї, патенти, інформація, проекти тощо) і різноманітною інноваційною продукцією (нові конкурентоздатні товари, послуги), а також якісно змінюється характер конкуренції, новою рисою якої є допущення співробітництва конкурентів в розробці та здійсненні інноваційних проектів; виникають нові інноваційно-організаційні структури; нові форми кооперації в сфері проведення науково-дослідних робіт, пов'язаних з індустрією високих технологій.

В період економічної трансформації процеси інституціональних перетворень в господарському комплексі країни супроводжувались руйнацією складних форм науково-виробничої кооперації, що складалася протягом багатьох років. Усунення держави від проблеми використання наукових розробок в промисловості негативно позначилось як на сфері науки, так на виробництві. Наслідком цих процесів є порушення в глибинних мотиваційних механізмах виробничої діяльності, розрив зв'язку між якісною працею, кваліфікацією, суспільним значенням та рівнем заробітної плати, загального добробуту і суспільним статусом фахівця, що особливо яскраво проявляється у впливі інтелектуального потенціалу зі сфер наукової і науково-технічної діяльності, зниженні конкурентоспроможності виробничої сфери діяльності.

Динаміка частки обсягів реалізованої інноваційної продукції у загальному обсязі реалізованої продукції промислового виробництва України за період 2001-2005 рр. має негативну тенденцію – відбулося зниження цього показника з 6,8 % до 6,5 %. За видами економічної діяльності в промисловій сфері цей показник знизився в обробній промисловості з 9,3 % до 7,6 %; в харчовій промисловості з 12,6 % до 5,9 %, в легкій промисловості з 13,2 % до 2,9 %; виробництві коксу, продуктів нафтоперероблення та ядерного палива з 3,0 % до 1,8 %; металургії та обробленні металу з 7,8 % до 3,5 %; у виробництві інших неметалевих мінеральних виробів з 10,1 % до 3,5 % (таблиця 1).

Економічною наукою доведено, що основи сталого економічного зростання забезпечуються рівнем розвитку та динамічністю науки, новітніх технологій, наукоємних галузей і промислових підприємств. Це положення знаходить своє відображення у загальносвітових тенденціях розвитку економічних систем усіх рівнів на базі використання нових знань і інновацій як джерела найважливіших на сучасному етапі економічних ресурсів. Однак, інноваційна активність у вітчизняних наукових, науково-технічних організаціях, технологічно пріоритетних галузях та інших секторах науково-інноваційної діяльності країни залишається на низькому рівні. Інституціональні

перетворення лише частково вплинули на науково-технічні сектори, не ліквідовано відрив науки від виробництва; фінансування відбувається, як і раніше, переважно за принципом загального фінансування наукових та науково-технічних організацій, а не пріоритетних напрямів наукових досліджень (хоча в останні роки намітилась тенденція збільшення цільового фінансування пріоритетних напрямів науково-технічних досліджень). Потребують зміни та удосконалення механізми взаємодії структур наукової сфери зі споживачами наукового продукту в підприємницькій та державній сфері економіки.

Таблиця 1.

*Динаміка частки обсягів реалізованої інноваційної продукції в загальному обсязі реалізованої продукції в промисловості України, %**

<i>Види економічної діяльності</i>	<i>Роки</i>				
	<i>2001</i>	<i>2002</i>	<i>2003</i>	<i>2004</i>	<i>2005</i>
Промисловість України	6,8	7,0	5,6	5,8	6,5
Добувна промисловість	0,1	1,4	3,0	3,6	5,4
Обробна промисловість	9,3	9,8	7,2	7,0	7,6
з неї					
Харчова промисловість та перероблення сільськогосподарських продуктів	12,6	12,9	4,4	5,6	5,9
<i>Легка промисловість</i>	<i>13,2</i>	<i>11,5</i>	<i>5,0</i>	<i>3,8</i>	<i>2,9</i>
Виробництво деревини та виробів з деревини	3,0	4,1	5,0	10,2	2,8
Целюлозно-паперова промисловість; видавнича справа	2,0	6,1	4,4	6,6	11,2
Виробництво коксу, продуктів нафтоперероблення та ядерного палива	3,0	1,8	2,5	3,1	1,8
<i>Хімічна та нафтохімічна промисловість</i>	<i>10,0</i>	<i>15,5</i>	<i>16,7</i>	<i>14,2</i>	<i>17,6</i>
Виробництво інших неметалевих мінеральних виробів	10,1	8,2	4,2	3,9	3,9
Металургія та оброблення металу	7,8	5,2	4,4	1,6	3,5
<i>Машинобудування</i>	<i>10,4</i>	<i>16,0</i>	<i>16,0</i>	<i>19,3</i>	<i>18,2</i>
Виробництво та розподілення електроенергії, газу та води	-	0,0	-	0,1	0,5

* Складено за даними [1, С. 253-258; 2, С. 243-246].

Розвиток інноваційної діяльності у виробничій сфері за головну мету має створення основи для довгострокової конкурентоспроможності. Для досягнення цієї мети приватні компанії формують і розвивають в своїй структурі потужні науково-дослідні підрозділи, які виконують фундаментальні та прикладні дослідження. Отже, в ринково розвинутих країнах в інноваційній діяльності на загальнонаціональному рівні провідне місце належить корпоративному сектору науки, в якому знаходиться набагато більша чисельність наукових кадрів, здійснюється найбільший обсяг витрат та найбільша кількість патентів, новітніх продуктів і новітніх технологій.

Питома вага витрат корпорацій на дослідження та інноваційні розробки у більшості ринково розвинутих країн світу сягає 60-70 % загальнонаціональних витрат на інноваційні розробки, при цьому частка корпоративних патентів в загальній кількості дорівнює 75-80 %. У 2004 р. загальний обсяг інноваційних витрат на вітчизняних промислових підприємствах склав 3059,8 млн. грн., в тому числі 254,2 млн. грн на дослідження та розробки.

У відповідності до сучасної економічної теорії ринкової економіки стосовно розробки глибинних причин розвитку конкурентного середовища, що базується на інноваціях, їх головним джерелом, як відмічалось, в ринково розвинутих країнах є науково-дослідна і інноваційна діяльність великих корпорацій. В умовах перехідної

економіки, цим джерелом є фундаментальні та прикладні дослідження, які на сьогодні в абсолютному переважанні сконцентровані в академічному, галузевому та вузівському секторах науки. В структурі виконаних наукових і науково-технічних робіт в 2004 р. заводський сектор займає лише 7,6 %, при цьому його частка відносно 2000 р. зменшилась на 4,1 процентних пункти.

В процесі еволюційного розвитку вітчизняного ринкового середовища частка, що належатиме великим підприємствам приватного сектору буде зростати, а головними функціями держави стане, по-перше, сприяння розвитку фундаментальної науки в рамках академічної та освітньої науки; по-друге, створення інфраструктури (в тому числі інноваційної), а також створення інституціональних передумов для активізації інноваційної діяльності в крупних, середніх і малих бізнесових структурах.

Зрозуміло, що масове оновлення виробництва на вітчизняних промислових підприємствах може відбуватись лише у досить віддаленій перспективі. Не сприяє позитивному розвитку цього процесу відміна у 2004 р. пільг для технопарків і підприємств, що займаються інноваційною діяльністю. Проте після прийняття Верховною Радою України Закону України “Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій” у виробників з’являються нові можливості для впровадження новітніх технологій. Державні і приватні компанії, які вирішують впроваджувати сучасні конкурентоспроможні технології можуть розраховувати на одержання державних гарантій при наданні кредитів комерційних банків, які направляються для купівлі ноу-хау. Крім того, товаровиробники можуть одержувати цільові державні субсидії.

Законом України “Про Загальнодержавну комплексну програму розвитку високих наукоємних технологій” передбачається, поряд з розвитком наукоємних технологій, поліпшення технічних характеристик вітчизняної продукції, підвищенням її конкурентоспроможності, створити ефективну систему фінансування науки та науково-технічних проєктів, на основі чого активізувати інноваційну діяльність підприємств, що виробляють високотехнологічну продукцію. До 2013 р. передбачається змінити структуру промислового виробництва за технологічними укладами, а саме: збільшити обсяги виробництва V технологічного укладу з 5 до 12 відсотків, а виробництва VI технологічного укладу – з 1 до 3 відсотків; досягти частки високотехнологічної продукції в експорті України до 20 відсотків.

Економічні категорії – інновація і ринок пов’язані між собою причинно-наслідковим зв’язком. Інновація є причиною, ринок – наслідком. Тобто, без постійного оновлення продукції і послуг ринок не розвивається взагалі. В ринковій економічній теорії Й. Шумпетер ринок розглядає як процес хвилеподібних змін інновацій. Отже для країн, які лише входять в ринок надто важливо здійснювати раціональну науково-інноваційну політику. В свою чергу інституціональні перетворення в процесі переходу до ринку надають нові можливості і форми щодо розвитку науки і інновацій. Входження в ринок, потребуючи постійного оновлення продукції для підтримки її високого рівня конкурентоспроможності, в свою чергу збільшує попит на наукові дослідження і науковий продукт.

Новий підхід щодо розуміння економічної природи науки, інновацій і інноваційної діяльності в умовах ринкової економіки та глобальної науково-технічної конкуренції в XXI столітті вимагає нової економічної стратегії. На сучасному етапі у розвинутих країнах світу відбувається стрімкий перехід до нових поколінь технологій. Досвід функціонування господарських систем в ринкових країнах свідчить про те, що прогресивний поступовий розвиток науки та технологій не під силу лише приватному капіталу і, особливо в умовах формування ринкового середовища. Тому стратегія підвищення конкурентоспроможності економіки країн в трансформаційний період вимагає підвищення ролі держави для використання різноманітних джерел і факторів, зокрема джерел державного підприємництва, приватного підприємництва, організаційно-економічних ринкових механізмів тощо.

ЛИТЕРАТУРА

1. Жаліло Я.А., Базилюк Я.Б., Белінська Я.В. та ін. Конкурентоспроможність економіки України в умовах глобалізації. – К.: НІС, 2005. – 388 с. - www.niss.gov.ua
2. Закон України “Про Загальнодержавну комплексну програму розвитку високих наукоємних технологій” від 9 квітня 2004 р. №1676 – IV. - www.gdo.kiev.ua
3. Наукова та інноваційна діяльність в Україні за 2003 рік.: Статистичний щорічник України. – К.: Державний комітет статистики України, 2004. – С. 253-258; 264.
4. Наукова та інноваційна діяльність в Україні за 2004 рік: Статистичний щорічник України. – К.: Державний комітет статистики України – 2005. – С. 243-246; 256.
5. Носов О.В. Институциональные противоречия переходной экономики. - Экономическая теория. – 2004. - №3. – С. 52-60.